

А. М. ОРЕЛ

кандидат економічних наук,
викладач кафедри судноводіння та керування судном,
Миколаївський факультет морського та річкового транспорту
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Орел, А. М. Економічна ефективність фінансів підприємств в умовах сільськогосподарських відносин [Текст] / А. М. Орел // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 131-140. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті розглянуто фінанси підприємства як підґрунтя фінансової системи країни, оскільки вони суттєво впливають на її економічний стан, що потребує поліпшення фінансової діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності в усіх сферах діяльності. Фінансам підприємств різних галузей властиві певні загальні та специфічні ознаки, які треба брати до уваги при розробці стратегічних планів. Загальною ознакою фінансів підприємств є те, що вони виражають сукупність економічних (грошових) відносин, пов'язаних з розподілом вартості валового внутрішнього продукту. Специфічні ознаки фінансів підприємств виражають грошові відносини, що залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів.

Ключові слова: фінансові відносини підприємства; дохід; грошові фонди; аграрний сектор; державна фінансова підтримка; фінансове регулювання; фінансові ресурси.

A. M. OREL

PhD in Economics,
Department of Navigation and Vessel Control,
Mykolayiv Faculty of Maritime and River Transport
Kyiv State Academy of Water Transport
named after Hetman Petro Konashevych Sagaydachnyi

ECONOMIC EFFICIENCY OF FINANCES OF ENTERPRISES UNDER AGRICULTURAL RELATIONS

Abstract

The article deals with finances of company as the basis of the financial system, as they significantly affect its financial position, which requires improvement of financial entities of all forms of ownership in all areas. Some general and specific features that must be taken into account in development of strategic plans are appropriate to finances of different industries. A common feature of finances of companies is that they express a set of economic (monetary) relations which are connected with the distribution of gross domestic product. Specific features of finances of companies express monetary relations that depend on the initial distribution of

Keywords: *financial relations of the company; income; money funds; agricultural sector; public financial support; financial regulation; financial resources.*

JEL classification: G320, P340

Вступ

Фінансова економічна політика, як результат, повинна дозволити створити дієвий агропромисловий комплекс, що задовольняє як внутрішні потреби, так і потреби експорту сільськогосподарської продукції. Однак трансформаційні процеси в агросекторі навряд чи будуть успішно реалізовані, якщо одночасно не буде вжито заходи для зміни умов і факторів, які визначають закономірності відтворювального процесу в сільському господарстві, що можуть значною мірою гальмувати (і реально гальмують) прогресивні починання.

Останнім часом дослідження впливу фінансової сфери на економічний розвиток і спроможність ефективною політики держави перебували у центрі уваги дослідницької діяльності багатьох українських економістів, таких, як Антонюк О. А., Дьомін О. Б., Климко Г. Н., Костіна Н. І., Луцишин З. О., Мишкін Ф. С., Миколайчук М. М., Стукало Н. В., Чепурнов І. А.

Посилений інтерес українських науковців до фінансових питань значною мірою пов'язаний з ускладненням фінансової системи і проблемами сьогодення. З нашої точки зору, найважливішим питанням фінансів є запровадження ефективного фінансового механізму, який адаптований до ринкових взаємодій, з метою координації дій економічних суб'єктів.

Мета статті

Мета статті – визначення фінансів підприємств як економічних відносин, пов'язаних з рухом грошей, формуванням грошових потоків, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Безпосередньою сферою фінансових відносин підприємств є процеси первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту ($c + v + m$), коли він розподіляється на вартість матеріальних витрат «с», необхідного продукту «v», додаткового продукту «m». При цьому утворюються різні доходи, грошові фонди. За допомогою фінансів у суспільному виробництві відбувається рух грошових коштів, які набирають специфічної форми фінансових ресурсів, що нагромаджуються в суб'єктів господарювання та в державі [1].

Рух грошових потоків кількісно відображає всі стадії процесу відтворення через формування, розподіл та використання грошових доходів, цільових фондів. Отже, фінанси є безвідмовним індикатором виникнення вартісних диспропорцій: дефіциту грошових коштів, неплатежів, нецільового використання коштів, збитків та інших негативних явищ у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства. Інакше кажучи, фінансам властива потенційна здатність контролювати фінансово-господарську діяльність, оскільки фінанси здатні об'єктивно відображати кількісні й вартісні пропорції виробництва та реалізації продукції, робіт, послуг.

Напрями та використання фінансових ресурсів пов'язані з використанням зобов'язань підприємств перед фінансово-кредитною системою та суб'єктами

господарювання. За умов ринкової економіки, коли підприємства мусять самостійно розв'язувати проблеми фінансового забезпечення власної виробничо-господарської та інвестиційної діяльності, значно зростає роль фінансів підприємства.

За оптимізації розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту як на рівні підприємств, так і на загальнодержавному рівні забезпечується стабільність економіки країни.

На макроекономічному рівні фінанси підприємств забезпечують формування фінансових ресурсів країни через бюджет та позабюджетні фонди.

Об'єктом державного впливу є фінансові ресурси господарюючих суб'єктів. Серед проблем, які гальмують активну життєдіяльність економіки країни, є обмеженість фінансових ресурсів та технологічна потреба в них на рівні 100 млрд дол. [2].

Фінансове становище багатьох підприємств залишається важким: понад 50 % усієї кількості підприємств, а в агропромисловому комплексі – 86 %, залишаються збитковими. Частина цих підприємств підтримує діяльність через нагромадження боргів, передусім через несплату за спожиті енергоносії і значну заборгованість перед бюджетом, та безплатного використання матеріальних ресурсів державного резерву [3]. Таке становище нині поглиблюється в аграрному секторі і потребує негайних заходів для виправлення фінансового становища аграрних підприємств.

Обґрунтуванням державної підтримки сільського господарства можуть слугувати наступні причини: забезпечення національної безпеки держави як основна галузь – виробник продовольства; розвиток сільських територій як важливий соціально-економічний фактор; ціни і доходи в сільському господарстві, які взаємопов'язані з фінансовою стійкістю аграрного сектору; створення екологічно чистого продовольчого виробництва на базі унікального земельного ресурсу та інноваційних технологій.

Неспроможність ринкових регуляторів повністю забезпечити ефективне функціонування сільського господарства призвело до значних фінансових витрат вітчизняних суб'єктів господарювання і незбалансованості аграрного ринку. Сільське господарство має унікальну сукупність характеристик, таких, як нееластичний попит, швидкість технологічних змін, конкурентна структура і високий рівень «фіксованих» активів, які породжують нерівноважні умови його функціонування [4]. А тому без державної фінансової підтримки сільськогосподарського підприємства неможливо вести розширене відтворення і досягти збалансування власних фінансів. Традиційно виокремлюють два основних джерела фінансової підтримки сільського господарства: забезпечення розширеного виробництва завдяки високим цінам на сільськогосподарську сировину і продовольчі товари, тобто це джерело відносять на споживача, або ж за рахунок бюджетних виплат, тобто за рахунок платників податків.

Аргументами обґрунтування державної підтримки сільського господарства, які склалися в європейській спільноті, є напрями:

- прями бюджетні витрати суб'єктам господарювання, що містять підтримку ринкових цін, виплати на основі загальних доходів фермерів, проміжних затрат виробництва, виплати за якість продукції та інші видатки бюджету, що безпосередньо стимулюють виробничу діяльність;
- бюджетна підтримка сільських територій, що стосується захисту довкілля, будівництво інженерних і комунікаційних споруд, будівництво об'єктів соціально-побутового призначення, заходи з покращення демографічної ситуації в сільській місцевості;
- загальні послуги сільському господарству. Це фінансування аграрної науки та освіти, інспекційних служб, захист рослин і тварин, селекції в рослинництві і тваринництві, інформаційних і консультаційних служб та ін.;

– структурна підтримка сільського господарства (інвестиційних проектів), шляхом застосування лізингу, прямої участі держави у проектах.

Останні три напрями належать до заходів, які не підлягають скороченню в межах СОТ та не обмежуються у фінансуванні, отже, саме на цих напрямках повинен бути сконцентрований фінансовий державний вплив на розвиток сільського господарства України.

За розповсюдженими даними ОСЕР, при використанні таких заходів, як система інтервенційних цін, щоб збільшити дохід господарюючого суб'єкта на 1 гривню, необхідно забрати 3-4 гривні у споживачів і платників податків. А виплати на підтримку доходів сільських господарств, які пов'язані із заходами «зеленої скриньки» (що не підлягають скороченню), є ефективнішими, і близько 90 % від кожної гривні такої підтримки надходить до виробника. Крім того, вищезгадані заходи спрямовані на підвищення доходів підприємств, але не сприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства в довготривалій перспективі.

В. В. Чепка зазначає, що в Україні спостерігається тенденція збільшення заходів «зеленої скриньки» у структурі державної підтримки з 19 % у 2003 р. до 39,8 % у 2007 р., або у два рази [5].

Проваджувана економічна політика насамкінець повинна дозволити створити дієвий агропромисловий комплекс, що задовольняє як внутрішні потреби, так і потреби експорту сільськогосподарської продукції. Однак трансформаційні процеси в агросекторі навряд чи будуть успішно реалізовані, якщо одночасно не буде вжито заходи для зміни умов і факторів, що визначають закономірності відтворювального процесу в сільському господарстві, що можуть значною мірою гальмувати (і реально гальмують) прогресивні починання.

Для вирішення питань матеріально-речовинної і грошової незбалансованості, а також низького рівня задоволення потреб населення в продуктах харчування економіка агросектору має у своєму розпорядженні достатні в стратегічному відношенні ресурси. У розрахунку на душу населення Україна практично перевершує європейські країни по кількості посівних площ, зайнятих під основні сільськогосподарські культури. Проте врожайність цих культур в Україні значно менша: зернових і цукрового буряка – ледве більше половини їх обсягу в європейських країнах, а картоплі – ледве більше 1/3. Цілком зрозуміло, що при такій врожайності з метою забезпечення зростання валових зборів потрібно було збільшити оранку ґрунтів, що в Україні складає до 60 % загальної площі, у той час, як у європейських країнах на оброблювані ґрунти припадає 30,8 % [6].

Перехід до ефективної конкурентоспроможної діяльності аграрного сектора неможливий без успішного виконання державою її основних економічних функцій: забезпечення ефективності, справедливості і сприяння макроекономічному зростанню і стабільності.

Характерними рисами державного клімату зі стійкою життєздатністю економіки і її регулюванням є планування на всіх рівнях управління, запровадження державних методів впливу на макроекономічне середовище, формування відповідного економічного механізму регулювання діяльності господарюючих суб'єктів та їх взаємозв'язків.

Держава, яка є власником засобів виробництва і головним господарем, для забезпечення своєї економічної ролі має створити досконалу фінансову систему та дієву фінансову політику. Головними інституційними умовами мають бути:

– формування і закономірний процес дотримання процедур прийняття і виконання бюджетних рішень щодо напрямків бюджетних податків;

– створення доступної інформаційно-моніторингової системи щодо фінансових операцій держави для забезпечення прозорості контролю і аудиту цільового використання державних коштів [7].

Неспроможність механізму ринку забезпечити ефективний розподіл доходів та інших фінансових ресурсів є важливою причиною підтримки державою діяльності сільськогосподарських підприємств, але доцільність цієї підтримки в кожному конкретному випадку потребує економічного обґрунтування. Наукові дослідження свідчать, що в забезпеченні фінансової стійкості суб'єктів господарювання особлива роль належить державі. Причому доцільність її втручання найбільш відчутна в наступних позиціях:

- розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності за умови підвищення якості сучасного науково-технічного рівня галузей;
- розвиток інфраструктури зв'язку з реальною потребою ринкових суб'єктів;
- фінансування наукоємних технологій, науки, освіти, охорони здоров'я;
- тимчасовий захист вітчизняних виробників від конкуренції;
- відкритість і прозорість фінансової підтримки, забезпечення контролю і аудиту.

«Головна мета державного регулювання полягає в забезпеченні умов для стабільного, неперервного процесу відтворення національного господарства як єдиного цілого, інтегрованої системи і досягнення на цій основі зростання економічної ефективності на макrorівні й міжнародної конкурентоспроможності та економічної безпеки розвитку» [8]. Держава за допомогою різних методів та інструментів стимулює економічне зростання, стримує інфляцію, забезпечує стійкість національної валюти і т. п., визначає умови необхідних пропорцій і масштабів розвитку. Важливими умовами виконання державних функцій управління і регулювання соціально-економічних процесів, як підтверджує практика розвитку економіки країн-лідерів, є прогнозування, стратегічне планування і програмування.

Бюджетне програмування є невід'ємною складовою програмування національної економіки в частині, що реалізується засобами бюджетних коштів. Воно є основним елементом комплексу фінансового впливу на конкретний господарюючий суб'єкт. У загальному вигляді ми зобразили систему державного фінансового впливу на агросектор АПК (рис. 1).

Вибрані стратегічні бюджетні пріоритети є ключовими орієнтирами, які перебувають під безпосереднім контролем вищого керівництва країни. Бюджетні програми, спрямовані на реалізацію стратегічних пріоритетів, мають отримувати державну підтримку. Стратегічні пріоритети балансуються з напрямками соціально-економічного розвитку країни, з фінансовими ресурсами з урахуванням циклічних коливань національної і світової економік.

Державна фінансова підтримка підприємств аграрного сектора і інноваційний розвиток сфери АПК реалізується через цільові програми. Комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів цільових програм, спрямованих на розв'язання найважливіших проблем окремих галузей, у т. ч. – сільськогосподарської, або регіонів, здійснюється з використанням коштів Держбюджету.

Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансового регулювання розвитку галузі, управління і аналізу ефективності вкладення фінансових ресурсів забезпечує моніторинг макропоказників. Він передбачає оцінку існуючого стану національного і галузевих економік, визначає хід і результати впливу фінансів на функціонування економіки, тобто здійснює контроль ефективності державного регулювання.

Рис. 1. Складові системи державного фінансового регулювання розвитку агросфери

Моніторинг макропоказників є одним з найдієвіших інструментів інформаційно-аналітичного забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів. До них належать:

- макропоказники соціально-економічного розвитку;
- звітність щодо надходжень до бюджетів усіх рівнів за джерелами формування;

-
- дані щодо адміністрування податкових і митних платежів;
 - державне фінансування витрат, які здійснюються з бюджетів усіх рівнів;
 - залучення внутрішніх і зовнішніх запозичень до бюджетів усіх рівнів і визначення джерел для їх погашення і обслуговування;
 - боргова політика;
 - результати фінансового контролю;
 - державні цільові програми;
 - капітальні трансфери і капітальні видатки;
 - фінансові плани підприємств державного сектору економіки тощо.

Регулярне здійснення прогнозування, планування і програмування економіки і її секторів на основі системи моніторингу показників є необхідною умовою ефективного регулювання фінансових коштів держави.

Серед проблем, які гальмують економічну динаміку в Україні, варто назвати обмеженість ресурсів. Експерти називають цифру у 100 млрд дол., як таку, що характеризує додаткові капітальні інвестиції для розвитку: енергетики (30 %), захисту довкілля (15 %), житлово-комунальних послуг (14 %), охорони здоров'я, освіти та соціального захисту (9 %), сільського господарства і земельної реформи (6,5 %), транспорту (5 %), розвитку ринкових інститутів (4 %) та інших (16,5 %) [9].

Для «подолання» цієї цифри, як вважають фахівці, можна виокремити декілька напрямів докладання зусиль. Це, по-перше, збільшення обсягів бюджетного інвестування; по-друге, стимулювання різних форм акумулювання коштів; по-третє, досягнення симетричності між потоком і структурою заощаджень, а також потоком і структурою інвестицій; по-четверте, використання потенціалу зовнішніх запозичень.

Оскільки в Україні бюджетний тип економічного зростання економіки, то насамперед необхідно посилити інвестиційний напрям використання бюджетних коштів, які здатні дати первинний поштовх економічній динаміці Рівень державних інвестицій в основний капітал у бюджеті України значно нижчий, ніж у європейських країнах, і в динаміці знизився у 2007 р. до рівня 1,98 % ВВП проти 2,8 % ВВП в 2003 р.

Тобто спостерігається тенденція недоцільного розподілу вітчизняних фінансових коштів в умовах всебічного розвитку технічного рівня економік зарубіжних країн. Вихід полягає у переорієнтації та перерозподілі бюджетних коштів. Держава може сприяти розширенню ресурсної бази не тільки прямо, здійснюючи інвестиції у певні галузі за рахунок бюджетних коштів, але й непрямо, забезпечуючи нормальний міжгалузевий перелив інвестиційних ресурсів.

Державна підтримка галузей повинна бути селективною відповідно до пріоритетів розвитку економіки і передбачати для агросектору заходи:

- запровадження пільг для банків, які кредитують пріоритетні галузі і інноваційні програми;
- створення спеціальних фінансових установ з цільового кредитування;
- запровадження спеціальних механізмів переобліку векселів підприємств у центральному банку;
- податкове стимулювання залучення коштів на цілі розвитку;
- розвиток фондового ринку, кредитних спілок, інвестиційних компаній, спеціалізованих іпотечних, будівельних, кооперативних і пенсійних фінансово-кредитних установ та збалансування структури українського фінансового сектора.

Визначено, що масштаби приросту економічної динаміки значною мірою залежать від інвестиційної сфери, тобто інвестиційного попиту і пропозиції.

Законом «Про систему оподаткування» визначено такі принципи її побудови:

-
- стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції;
 - обов'язковість;
 - рівнозначність і пропорційність;
 - рівність, недопущення будь-яких виявів дискримінації;
 - соціальна справедливість;
 - стабільність;
 - економічна обґрунтованість;
 - рівномірність сплати;
 - компетентність;
 - єдиний підхід;
 - доступність.

З метою спрощення механізму оподаткування та зменшення податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників 17 грудня 1998 р. за №320-XIV було ухвалено Закон «Про фіксований сільськогосподарський податок». Цей закон мав низку змін щодо фіксованого сільськогосподарського податку і терміну дії. Фіксований сільськогосподарський податок устанавлюється замість таких податків і зборів (обов'язкових платежів):

- податок на прибуток підприємства;
- плата (податок) на землю;
- податок із власних транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- комунальний податок;
- збір на обов'язкове соціальне страхування;
- збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
- плата за придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльності;
- збір на спеціальне використання природних ресурсів (за користування водою для потреб сільського господарства).

Інші податки та збори, установлені Законом України «Про систему оподаткування», сільськогосподарські товаровиробники сплачують у порядку і розмірах, визначених відповідними законодавчими актами.

Обов'язки та відповідальність у системі оподаткування обумовлені дією двох взаємопов'язаних принципів системи – стабільності і гнучкості. Принцип стабільності системи означає, що вона повинна мати усталений характер при визначенні нормативних ставок податків і порядку нарахування податкових платежів у бюджет, фінансових санкцій та ін. Під гнучкістю податкового законодавства розуміється здатність податкової системи швидко переналаштовуватися для ефективного вирішення різних питань, які виникають у податковій політиці держави, без порушення стабільності системи оподаткування.

Висновки та перспективи подальших розвідок

З використанням спеціальних фінансових механізмів і інструментів ресурси спрямовуються до тих галузей і на ті потреби, які впливають на тип економічного розвитку і дають сигнал ринку відносно загального характеру фінансових цілей і завдань. У цих діях важливо правильно використати напрями економічних відносин, пов'язаних з рухом коштів, щоб привести економіку до позитивних результатів. Тобто фінансові механізми є способом ведення господарчої діяльності відповідно до об'єктивних законів. Адже фінансові механізми потребують персоніфікації, тобто кожна галузь має власний набір фінансових механізмів відносно галузевої специфіки. А

широкий набір напрямів розвитку потребує пріоритетів для фінансування.

Важливість і необхідність фінансової підтримки суб'єктів підприємництва в сільському господарстві зумовлена соціально-економічними і природними особливостями їх функціонування та світовим досвідом розвитку агропромислового комплексу. В умовах активізації інтеграційних процесів та надбання повноправного членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) стає об'єктивною необхідністю дотримання Україною положень угод СОТ і виконання домовленостей, досягнутих у ході переговорного процесу, зокрема щодо доступу на ринок сільськогосподарських, продовольчих, санітарних товарів; експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі, а також державної підтримки сільського господарства. Обсяги державної підтримки залежать від двох основних факторів: реальної потреби у такій підтримці сільського господарства; фінансових можливостей держави.

Список літератури

1. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. – 5-те вид., перероб та допов. – К: КНЕУ, 2004. – 546 с.
2. Рибак, С. Фінансові аспекти економічного зростання в Україні / С. Рибак, Л. Лазерник // Економіка України. – №3. – 2007. – С. 22-32.
3. Шацька, С. Вплив податкової системи на фінансовий стан підприємств / С. Шацька // Вісник Київського державного університету технології та дизайну. – 2001. – №2. – С. 5-10.
4. Hathaway, D. Government and Agriculture: Economic Policy in a Democratic Society. New York, The Macmillan Company, 1963, p.126
5. Чухно, А. А. Капітал, кредит, процент. Їх сутність та роль в економіці / А. А. Чухно. // Фінанси України. – 1997. – № 9. – С. 5-19.
6. Геец, В. К вопросу воспроизводства в аграрно-промышленном секторе экономики Украины / Геец В. // Экономика Украины. – №3. – 1993. – С. 41-49.
7. Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Геець та ін.. – К.: НДФІ, 2004. – 114 с.
8. Международные стратегии экономического развития: учебное пособие./ Под ред. Ю. В. Макогона. – К.: Знання, 2007. – С. 71.
9. Пионтковский, Р. Фискальное пространство для экономического роста: где взять и как использовать / Р. Пионтковский // Зеркало недели. – 14 октября. – 2006. – С. 7.

References

1. Poddyer'ohin, A. M., Bilyk, M. D., Buryak, L. D. (2004). *Finansy pidpryyemstv*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Rybak, S. & Lazernyk, L. (2007). *Finansovi aspekty ekonomichnoho zrostannya v Ukrayini. Ekonomika Ukrayiny*, 3, 22-32. (in Ukrainian)
3. Shats'ka, S. (2001). *Vplyv podatkovoyi systemy na finansovyy stan pidpryyemstv. Visnyk Kyuyivs'koho derzhavnoho universytetu tekhnolohiyi ta dyzaynu*, 2, 5-10. (in Ukrainian)
4. Hathaway, D. (1963). *Government and Agriculture: Economic Policy in a Democratic Society*. New York, The Macmillan Company.
5. Chukhno, A. A. (1997). Kapital, kredyt, protsent. Yikh sutnist' ta rol' v ekonomitsi. *Finansy Ukrayiny*, 9, 5-19. (in Ukrainian)
6. Heets, V. (1993). K voprosu vosproyzvodstva v ahrarno-promyshlennom sektore jekonomiki Ukrainy. *Jeconomyka Ukrainy*, 3, 41-49. (in Russian)
7. Azarov, M. Ya., Yaroshenko, F. O., Heyets, V. M. (2004). *Priorytety byudzhetnoyi polityky ta ekonomichne zrostannya v Ukrayini*. Kyiv: NDFI. (in Ukrainian)

-
8. Makohon, Yu. V. (2007). *Mezhdunarodnye strategii ekonomicheskoho razvitiya*. Kyiv: Znannya. (in Russian)
 9. Pyontkovskyy, R. (2006). Fiskal'noe prostranstvo dlya jekonomicheskoho rosta: hde vzyat' y kak ispol'zovat'. *Zerkalo nedeli*, 14 oktyabrya, 7. (in Russian)

Стаття надійшла до редакції 12.03.2016 р.